

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-117-6-10>

ПОСТАТЬ ЛЕОНІДА ЛІСОВСЬКОГО ЯК ОБ'ЄКТ БІОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Дробиш А. А.

*аспірантка кафедри історії української музики
та музичної фольклористики*

*Національна музична академія України імені П. І. Чайковського
м. Київ, Україна*

Значення митця в історії культури слід «вимірювати» (визначати цінність його здобутків) у двох аспектах, досліджуючи:

1) творчий доробок митця (матеріальні артефакти) як результат його життєдіяльності – власне художні твори (живописні полотна, архітектурні витвори, музичні опуси тощо);

2) творчий шлях і особистість митця, його оточення, світоглядні позиції та переконання, вікову діахронію, темпоральність тощо, які відображено у щоденниках, епістолярії, мемуарній спадщині, а також працях загальнокультурного й музично-історичного характеру.

І цей другий аспект є надзвичайно важливим, без нього неможливо розкрити значення творчої спадщини митця, окреслити його роль в історії культури загалом і певного її періоду зокрема. Як зазначає Марк Блок, історія – це «наука про людей <...> про людей у часі», яка зобов'язує кожного дослідника до «історичного спостереження» [1, с. 19], спонукає висвітлювати історичний час і місце людини в ньому. Щоб відтворити цілісну картину культури, слід досліджувати її компоненти в усьому розмаїтті територіальних, регіональних, особистісних та інших особливостей; розглядати й науково осмислювати не лише здобутки відомих і знаних, а й тих, чий досягнення, творча спадщина з різних причин ще не стали предметом активного наукового опрацювання.

До таких незаслужено забутих митців належить Леонід Лісовський (1866–1934) – композитор, піаніст, педагог, музичний критик, громадський діяч. Його ім'я лише зрідка згадується в музично-історичних працях, а творчість практично зовсім не досліджено, опубліковано всього кілька статей⁴. Однак він досяг вагомих результатів майже в усіх видах музикантської діяльності (педагогічній,

⁴ Серед авторів: Алла Литвиненко, Майя Ржевська, Світлана Колтишева.

композиторській, музично-критичній і літературно-музичній, виконавській, організаційній)⁵. Композиторська творчість Л. Лісовського охоплює практично всі музичні жанри: дві опери, кілька увертюр, симфонічні твори, квартети, ескізи до балету, чотири кантати, хорові твори. Фундамент творчого доробку становлять камерно-інструментальні та камерно-вокальні твори. Тож важливим є завданням науковця – розкрити проблематику біографічного сценарію (термін Н. Савицької) Л. Лісовського, представника української музичної культури кінця ХІХ – першої третини ХХ століття.

Доля Леоніда Лісовського – наочний приклад індивідуального хронотопу. Розглянемо його, спираючись на працю Наталії Савицької – дослідниці вікових аспектів композиторської життєтворчості. Вона порушує низку питань: проблему «динаміки вікової свідомості» та психофізіологічних змін, періодизації творчості, біографістики (композиторської особистості як феномена) і розробляє типологію пізнього вікового етапу митця. Проаналізувавши психологічні особливості різних вікових періодів композиторів, дослідниця вводить у науковий обіг дефініції «юність старості» («патріархи», які стали «уособленням трансцендентного довголіття, колосальної внутрішньої сили, інтелектуальної активності і невичерпності уяви в пізні літа» [6, с. 13]) і «старість юності» (митці, «які, не вичерпавши природного біологічного ресурсу, несподівано рано пішли з життя» [6, с. 13]). Зосереджуючи увагу на завершальному етапі життєдіяльності особистості композитора, Н. Савицька зазначає: «Суб'єктивне самовідчуття на останньому буттєвому порозі діагностується не за кількістю прожитих років, а за психоемоційною атмосферою та концепціями передсмертних опусів» [6, с. 13].

⁵ Народившись у Санкт-Петербурзі, більшу частину життя Леонід Лісовський прожив в Україні: у дитинстві (1876) переїхав з батьками до Харкова, де закінчив історико-філологічний факультет Харківського університету (1889). Після завершення навчання в Петербурзькій консерваторії (1897) працював як викладач, композитор, піаніст і музичний критик у Полтаві (1898–1909) – де спільно з Дмитром Ахшарумовим організовував симфонічні зібрання місцевого відділення ІРМТ, виступав як концертний виконавець (піаніст і ансамбліст), викладав в Інституті шляхетних дівчат, був директором приватної школи (музичних класів) Феофанії Базилевич, і Харкові (1914–1934) викладав у Народній консерваторії, згодом у музичному технікумі, увійшов до складу бюро Харківської композиторської майстерні (1928), був членом секції духовних композиторів при Всеукраїнському товаристві драматургів і композиторів.

Індивідуальний хронотоп Л. Лісовського важко осмислити за типовими критеріями, його життєтворчість не відповідає жодній із категорій, бо життєвий шлях композитора вимушено був розгорнутий у напрямі, протилежному тому, який складався до 1915 р. Л. Лісовський як людина, яка народилася та мусила жити у складний історичний період із характерними для нього соціально-економічними катаклізмами, не мав «передсмертних опусів», бо свій «останній буттєвий поріг» зустрів у лікарні, без будь-якої можливості творчих інтенцій і навіть елементарного заробітку. Пізній етап життя і творчості Л. Лісовського можна вважати редукованим типологічним різновидом (Н. Савицька) – періодом, що не відбувся. «Перервана еволюція» (О. Соколов) як «особливість ритму культури ХХ століття, і особиста доля багатьох митців» [7, с. 4], і панівна ідеологія стали трагедією людини у дзеркалі часу для чималої кількості представників української культури першої половини ХХ ст.

О. Л. Валевський акцентує, що «біографічна реконструкція – це насамперед процес отримання достовірного знання про історію існування індивідуальності персонажа» [2, с. 88]. Знання ці здобути можна зі «свідчень» (М. Блок), що дають змогу підтвердити факти і здійснити системну реконструкцію життя і творчості особистості.

Свідченням яскравого творчого життя Леоніда Лісовського є його архів, який зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського (далі НБУВ) та налічує 1425 одиниць зберігання. «Воскрешаючи життя» (О. Валевський), в архіві знаходимо дорогоцінні аркуші – свідчення про життя митця: спочатку щасливе, а невдовзі жахливе.

Дослідження особистості Леоніда Лісовського і долі його творчої спадщини починається з його **щоденників**. «Музыкальный календарь в колениковом переплете» (1896), «История моего сочинительства» (1896), «Еда и времяпровождение. Записки дневникового характера» (1900), великий щоденник у шести зошитах «10 лет в Полтаве» (1900–1910), «Дневник с июля 1920» (1920–1921), «Интимный дневник» (1933) та інші – є дзеркалом його щасливого, а згодом нестерпно складного життя. 53 щоденники та записні книжки – вірні супутники композитора протягом усього життя, починаючи з 1884 року (7–8 класу гімназії). Згідно з цими документами, картина його життя поділяється на «до» і «після», а вододілом стала поїздка до Тифліса, після повернення з якої (1914) Л. Лісовський потрапив у зовсім інші соціокультурні умови життя в Україні. До 1920-х років на сторінках щоденників ще можна знайти згадки про написані твори і творчі плани, але дедалі їх усе менше, і згодом композитор лише переписує нотні тексти на

чистовик, та й то лише за наявності паперу. Протягом двадцяти років (1914–1934) митець втратив майже все, починаючи з 1920-го року практично на кожній сторінці його щоденників є запитання: коли ж настане кінець?⁶

Автобіографія Л. Лісовського, як аерофотозйомка (Ю. Лотман), «складає» біографічні факти у сценарій, ритмізує його та заповнює прогалини. Дві автобіографії, написані після 1926 року, звучать як епілог: композитор згадує творчі інтенції, якими керувався протягом життя. «...Хотя и не без горечи, сознаю, что «стаканчик» мой невелик: мечтая всю жизнь создать оперу, я до сих пор не осилил этой задачи», – пише митець, аналізуючи свій творчий доробок [3, арк. 2].

Епістолярій Л. Лісовського (близько 800 аркушів) – ще одне свідчення про творчі задуми композитора. Листування з видавництвом П. І. Юргенсона, видавцями Олександром Федоровим та Ісідором Гольдбергом, піаністом Володимиром Товстолужським⁷, родинами Зарудних і Сокальських, друзями й колегами (зокрема й з Віктором Косенком) репрезентують творчі ідеї, задуми, прагнення, а згодом втрачені можливості.

Періодика. Відомо, що Л. Лісовський є автором численних музично-критичних статей, рецензій тощо. Деякі з газет – «Южный край», «Полтавские губернские ведомости», «Музыка», «Музыка масам» та інші – композитор зберігав серед листів та рецензій.

Нотний рукописний фонд – найцінніше джерело, необхідне, щоб визначити творчий потенціал Лісовського-композитора, розкрити значення його творів в історії української музики. У складний для

⁶ Митець описує складні побутові умови: голод, холод, страх за житло, з якого можуть виселити, відсутність води (як наслідок – інфекційне захворювання ноги, яке й призвело до смерті) і навіть санвузла, безкінечні походи в пошуках коштів у Наркомат освіти, Музком, Кіно (де підробляв тапером): «С утра без чаю из дому. Не получил денег нигде из четырех пунктов, пошел на базар с книгой и бумагой акварельной, но ничего не продал. Повесив нос, пошел в 4 ч. в советскую столовую, где вскоре и пообедал дрянью. Зайдя домой сложить набранное и украденное (!....) топливо, пошел на урок в Клуб молодежи и оттуда в кино, где горячился из-за исчезнувшего хлеба (Воскресного) и пайка» [5, 6 липня, арк. 5]. Для прикладу, порівняємо: отримавши 24 серпня 1920 року аванс 2470 р., за відсутності пайка, як пише Л. Лісовський, «разорился на 1 фунт хлеба за 450 р.» (а це всього лише 450 грамів!) [5, 6 липня, арк. 5].

⁷ Володимир Товстолужський (бл. 1890–?) – український піаніст, випускник Полтавського музичного училища і Московської консерваторії (клас В. І. Сафонова), викладач Київської консерваторії.

країни період Першої світової війни опублікувати твори було досить важко. Так, видавець А. Ф. Федоров 1916 року у листі до Л. Лісовського писав, що змушений тимчасово призупинити видавничу діяльність, тому що ««безбумажье» в России всё усиливается» [8, с. 2]. Композитор неодноразово підкреслював, що дуже хотів би видати фортепіанні та хорові твори, але такої можливості він не мав. Тож 80% творів Л. Лісовського так і не були опубліковані й досі зберігаються в рукописному вигляді.

Як зазначає Н. Савицька, «інтегративний підхід [долучення епістолярію та інших документальних матеріалів – *А. Д.*] спрямовується на осягнення того, плану, що <...> стоїть по той бік шедеврів – людських доль, екзистенційного досвіду, глибин внутрішнього світу, складної мозаїки думок, переживань, відчуттів» [6, с. 10]. Повернення із забуття «загублених» особистостей вкрай необхідне і важливе, адже вирішуючи проблему людини-митця і констекстуального часу, ми відкриваємо і реконструюємо забуті сторінки історії музичної культури України.

Література:

1. Блок М. Апология истории или ремесло историка. Москва : Наука, 1973. 273 с.
2. Валицкий О. Л. Основания биографики. Киев : Наук. думка, 1993. 110 с.
3. Лисовский Л. Л. Автобиография. *НБУВ. Інститут рукопису*. Ф.І, од. зб. 39639.8. 2 л.
4. Лисовский Л. Л. В центральное правление ВУТОРМа. *НБУВ. Інститут рукопису*. Ф.І, од. зб. 39960. 1 л.
5. Лисовский Л. Л. Дневник с июля 1920 г. *НБУВ. Інститут рукопису*. Ф.І, од. зб. 39628.8. 161 л.
6. Савицька Н. В. Вікові аспекти композиторської життєтворчості : автореф. дис. ... доктора мистецтвознавства : 17.00.13 Музичне мистецтво / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2010. 29 с.
7. Соколов А. С. Какова же она – «форма» музыкального XX века? *Музыкальная академия*. 1998. № 3–4. С. 2–8.
8. Федоров А. Ф. Письмо Л. Л. Лисовскому от 29.12.1916 г. *НБУВ. Інститут рукопису*. Ф.І, од. зб. 40521. 2 л.